

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ОТЕНКО П. В.,

доктор філософії,
головний спеціаліст відділу взаємодії
в рамках міжнародних механізмів
відшкодування збитків, завданих
збройною агресією на території України
(Управління відшкодування збитків,
завданих збройною агресією
Департаменту міжнародного
співробітництва та представництва
Міністерства юстиції України)

УДК 341.1/.8

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.37>

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ
РІШЕНЬ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ВНАСЛІДОК
ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ
ПРОТИ УКРАЇНИ**

Автором статті здійснено комплексний правовий аналіз поточного стану виконання рішень національних судів України у справах про відшкодування збитків, втрат та шкоди, завданих повномасштабною збройною агресією російської федерації проти України.

Зазначено, що питання подолання судового імунітету російської федерації у законний спосіб набуло важливого значення починаючи з 24 лютого 2022 року. Звернено увагу на актуальній практиці Верховного Суду щодо відсутності судового імунітету російської федерації у справах про відшкодування збитків, втрат та шкоди, завданих потерпілим внаслідок збройної агресії проти України починаючи з 24 лютого 2022 року.

Наголошено, що складовими елементами імунітету іноземної держави також є імунітет від примусового виконання рішень та майновий імунітет суверенного майна, яке належить відповідній іноземній державі. Обґрунтовується твердження, що відсутність судового імунітету російської федерації перед національними судами України не тягне за собою автоматичного припинення дії імунітетів від примусового виконання рішень та суверенного майна.

Зауважено, що чинним профільним національним законодавством України не врегульовано питання виконання рішень національних судів України у зазначеній категорії справ, тому наразі є нагальна потреба в розробленні та внесенні законодавчих змін до відповідного законодавства України.

Опрацювання чинних двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів України дає підстави зробити висновок, що на сьогоднішній день визнання та виконання рішень українських судів у справах, в яких відповідачем (боржником) є російська федерація, в межах іноземних юрисдикцій, є неможливим.

Зроблено висновок, що механізм виконання рішень національних судів України у справах, в яких відповідачем (боржником) виступає російська федерація доцільно впровадити саме в рамках спеціального міжнародного компенсаційного механізму шляхом розробки та впровадження відповідних положень

до майбутнього міжнародного договору, який має стати основою для функціонування зазначеного компенсаційного механізму.

Ключові слова: міжнародне право, держава, імунітет, відшкодування збитків, збройна агресія, міжнародний компенсаційний механізм.

Otenko P. V. International legal aspect of enforcement of court decisions on compensation for damages caused by the full-scale armed aggression of the russian federation against Ukraine

The author of the article makes a comprehensive legal analysis of the current state of enforcement of judgments of national courts of Ukraine in cases involving compensation for losses, damages and injuries caused by the full-scale armed aggression of the russian federation against Ukraine.

It is noted that the issue of overcoming the judicial immunity of the russian federation in a legal manner has become important since February 24, 2022. Attention is drawn to the current practice of the Supreme Court regarding the absence of judicial immunity of the russian federation in cases of compensation for losses, damages and injuries caused to victims as a result of armed aggression against Ukraine since February 24, 2022.

It is emphasized that such elements as immunity from enforcement of judgments and property immunity of sovereign assets belonging to a foreign state are also constituent elements of the State's immunity. The author substantiates that the absence of judicial immunity of the russian federation before the national courts of Ukraine does not automatically terminate the immunities from enforcement of judgments and sovereign property.

It is noted that the current relevant national legislation of Ukraine does not regulate the issue of enforcement of judgments of national courts of Ukraine in this category of cases, and therefore there is an urgent need to develop and introduce legislative amendments to the relevant legislation of Ukraine.

The study of current bilateral and multilateral international treaties of Ukraine gives rise to the conclusion that, as of today, recognition and enforcement of judgments of Ukrainian courts in cases where the russian federation is the defendant (debtor) within foreign jurisdictions is impossible.

The author concludes that the mechanism for enforcement of judgments of national courts of Ukraine in cases where the russian federation is the defendant (debtor) should be implemented within the framework of a special international compensation mechanism by defining the relevant provisions in a future international treaty which should form the basis for the functioning of this compensation mechanism.

Key words: international law, state, immunity, compensation for damages, armed aggression, international compensation mechanism.

Вступ. У зв'язку із повномасштабним вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року питання судового захисту фізичних та юридичних осіб в національних судах України набуло неабиякої актуальності. Наразі Єдиний державний реєстр судових рішень налічує велику кількість судових рішень про стягнення матеріальної та/або моральної шкоди з російської федерації на користь постраждалих фізичних та юридичних осіб. Кількість таких рішень з кожним днем лише зростає з огляду на величезний обсяг руйнувань та страждань, які були завдані неспровокованою російською агресією проти України.

Незважаючи на наявність позитивної судової практики про стягнення з держави-агресора шкоди та збитків, відкритим залишається проблема реального виконання таких рішень як на території України, так й за кордоном.

Тому розробка та впровадження ефективного міжнародно-правового механізму виконання таких рішень є надзвичайно важливим для теорії та практики міжнародного права.

Дослідження питання імунітету держав здійснювали такі вітчизняні та іноземні науковці як О. Гіренко, В. Денисов, М. Ключковський, М. Медведєва, А. Ріпенко, Д. Спесівцев, З. Тропін, І. Яковюк, А. Aben, С. Elena Popa Tache, К. Gruszczynski та інші. Незважаючи на наявність достатньо великої кількості досліджень, питанню розроблення ефективного механізму виконання рішень українських судів у справах про відшкодування збитків, втрат та шкоди у справах, відповідачем в яких виступає російська федерація не було приділено достатньої уваги.

Метою даної статті є здійснення комплексного аналізу поточного стану виконання рішень національних судів України про стягнення збитків, втрат та шкоди, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України починаючи з 24 лютого 2022 року, виявлення актуальних проблем та пошук можливих шляхів їх вирішення на національному та міжнародному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 24 лютого 2022 року надзвичайно важливого значення набуло питання судового захисту фізичних та юридичних осіб, які зазнали величезних збитків, втрат та шкоди внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

Ключовим питанням з точки зору міжнародного права в даному випадку є розповсюдження принципу імунітету російської федерації, яка в розумінні національного законодавства України та міжнародного права є іноземною державою.

Історично, держава, як основний суб'єкт міжнародного права, *per se* наділена суверенним імунітетом. Як зазначає Європейський Суд з прав людини у справі *Al-Adsani v. UK* «суверенний імунітет являє собою концепцію у міжнародному праві, яка впливає із принципу *par in parem non habet imperium*, зміст якої зводиться до того, що одна держава не підлягає юрисдикції іншої держави» [1, п. 54].

Наразі у міжнародному праві співіснують дві концепції імунітету іноземних держав: концепція абсолютного та обмеженого (функціонального) імунітету. Відповідно до концепції абсолютного імунітету, яка превалує у внутрішніх правопорядках посткомуністичних держав, одна держава повністю звільняється від розповсюдження юрисдикції іншої держави, зокрема судової, якщо тільки така іноземна держава на надала явної на це згоди.

В свою чергу, концепція обмеженого (функціонального) імунітету передбачає випадки, коли імунітет іноземної держави є обмеженим, зокрема, коли така іноземна держава діє не в якості суверенна, а в якості приватної особи, наприклад, приймає участь у комерційних або інших приватно-правових відносинах.

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну перед українською Фемідою постало непросте завдання – чи можливо подолати судовий імунітет російської федерації, сутність якого полягає у неможливості залучення останньої в якості відповідача за відсутності явної на це згоди.

Більше того, чинною редакцією частини 1 статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» чітко регламентовано концепцію абсолютного імунітету іноземної держави у внутрішньому правопорядку України [2, ст. 79].

Відправною точкою у зазначеному питанні стало 14 квітня 2022 року, коли Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду прийняв революційну за своїм змістом постанову у справі № 308/9708/19, якою було поставлено крапку у питанні відсутності судового імунітету російської федерації у національних судах України [3].

Пізніше, у своїй постанові від 12 травня 2022 року Велика Палата Верховного Суду у справі № 635/6172/17 підтримала висновки, зроблені Верховним Судом у справі № 308/9708/19 та підкреслила, що «... розглядаючи справу, де відповідачем визначено РФ, суд України має право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії РФ, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни» [4, п. 49].

Безперечно, прийняття Верховним Судом наведених вище правових висновків є обґрунтованим, виваженим та правильним з точки зору міжнародного права, відповідають положенням Європейської конвенції про імунітет держав 1972 року та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року.

Незважаючи на наявність позитивної судової практики у питанні подолання судового імунітету російської федерації невизначеним залишається питання примусового виконання таких рішень як на території України, так й за кордоном.

Варто розпочати з того, що імунітет іноземної держави складається не лише із судового імунітету, але також включає в себе імунітет від попереднього забезпечення позову, імунітет від примусового виконання судових рішень та імунітет майна (власності), яке належить відповідній іноземній державі.

Хоча зазначені види імунітетів є взаємопов'язаними між собою, однак співіснують як автономні складові елементи загальної концепції імунітету. Це означає, що подолання судового імунітету російської федерації перед національними судами України не передбачає автоматичного припинення дії імунітету останньої від примусового виконання таких рішень, а також припинення дії майнового імунітету, яким наділені суверенні активи російської федерації.

Відмежування концепції «судового імунітету» від концепції «імунітету примусового виконання рішень» та «майнового імунітету» також простежується в положеннях Європейської конвенції про імунітет держав 1972 року та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року.

Так, статтею 23 Європейської конвенції про імунітет держав 1972 року передбачено, що «не можуть здійснюватися заходи, направлені на виконання або забезпечення стосовно майна Договірної держави на території іншої Договірної держави, окрім як у випадку та в обсязі, в якому Держава явно надало згоду на це письмово та у конкретному випадку» [5, ст. 23]. Досить схоже правило також знайшло своє відображення у статті 19 Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року [6, ст. 19].

Більше того, чинне національне законодавство України, зокрема, положення чинного Закону України «Про виконавче провадження», не врегульовують порядок виконання рішень суду боржником за яким є іноземна держава, в тому числі, яка визнана державою-агресором та/або державою-окупантом [7].

З цього приводу Директорат правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України зазначає, що законодавство України містить прогалину у сфері правового регулювання порядку виконання рішення суду, боржником за яким є іноземна держава-агресор та/або держава-окупант [8, с. 252].

Таким чином, примусове виконання рішень національних судів в Україні, боржником (відповідачем) за якими виступає російська федерація є неможливим з огляду на відсутність належного національно-правового механізму виконання таких рішень.

У зв'язку із чим, наразі є потреба у внесенні відповідних змін до профільного національного законодавства України, зокрема, Закону України «Про виконавче провадження» та Закону України «Про міжнародне приватне право» для забезпечення можливості виконання рішень національних судів України у примусовому порядку, зокрема, шляхом забезпечення можливості звернення стягнення на суверенне майно російської федерації, яке знаходиться на території України.

Альтернативним способом є визнання та виконання таких рішень за кордоном, зокрема, в межах юрисдикцій держав-членів ЄС та країн Великої Сімки, які в рамках запроваджених санкцій (обмежувальних заходів) заморозили велику кількість суверенних активів російської федерації.

Відповідно до спільної заяви спеціальної робочої групи REPO (англ. – *Russian Elites, Proxies, and Oligarchs Task Force*), до складу якої увійшли Австралія, Канада, Франція, Німеччина, Японія, Італія, Великобританія, США та Європейська Комісія, станом на 29 червня 2022 року в межах зазначених держав було заблоковано більше 30 мільярдів доларів США

приватних російських активів та близько 300 мільярдів доларів США активів Центрального Банку росії [9].

Нажаль, враховуючи поточну політичну ситуацію та національне законодавство зазначених країн, зокрема, щодо імунітету російської федерації, визнання та виконання рішень українських судів про стягнення з російської федерації завданих збитків, втрат та шкоди є практично недосяжним.

Чинні двосторонні міжнародні договори, укладені між Україною, з однієї сторони, державами-членами ЄС та відповідними країнами Великої Сімки, з другої сторони, не містять норм, які би передбачали чіткий механізм визнання та виконання судових рішень у справах, в яких відповідачем виступає держава-агресор.

Важливим багатостороннім міжнародним договором, який консолідував правила визнання та виконання судових рішень у цивільних або комерційних справах є Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах 2019 року, що набула чинності для України та ЄС 01 вересня 2023 року.

Однак, положення даної Конвенції не розповсюджуються на справи, які стосуються держави або її майна. Пунктом 5 статті 2 Конвенції чітко передбачено, що «жодні положення цієї Конвенції не впливають на привілеї та імунітети Держав або міжнародних організацій стосовно них самих або їхньої власності» [10, ст. 2].

Можна зробити висновок, що визнання та виконання рішень українських судів про стягнення з російської федерації збитків та шкоди, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок повномасштабної збройної агресії проти України, в межах юрисдикцій держав-членів ЄС та країн Великої Сімки, *de jure* та *de facto* є неможливим в умовах сьогодення.

Враховуючи безпрецедентний характер та обсяг збитків, втрат та шкоди, завданих внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну на міжнародному рівні здійснюється розробка та впровадження спеціального міжнародного компенсаційного механізму.

14 листопада 2022 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла резолюцію «Сприяння здійсненню правового захисту і забезпечення відшкодування шкоди у зв'язку з агресією проти України» в якій, зокрема, було визнано, що російська федерація має понести відповідальність за всі порушення міжнародного права, скоєні в або проти України та визнана необхідність створення у співпраці з Україною міжнародного механізму відшкодування збитків, втрат та шкоди [11].

12 травня 2023 року резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи «Про створення Розширеної часткової угоди стосовно реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України» було створено міжнародний Реєстр збитків, завданих агресією російської федерації проти України [12, ст. 1].

Хоча питання виконання рішень національних судів України про відшкодування збитків, втрат та шкоди не знайшло свого відображення у положеннях зазначеної резолюції, існує висока вірогідність того, що в майбутньому фізичні та юридичні особи, які отримали судові рішення на свою користь зможуть використати їх принаймні в якості належного доказу понесених збитків, втрат та шкоди.

Більше того, в преамбулі зазначеної вище резолюції зазначено про створення окремим міжнародним документом майбутнього міжнародного компенсаційного механізму, який може включати комісію з розгляду заяв та компенсаційний фонд, невід'ємною частиною якого має стати робота Реєстру збитків [12].

Вважаю, що питання визнання та виконання рішень українських судів у справах про відшкодування з російської федерації збитків, втрат та шкоди доцільно вирішити саме на етапі розробки проекту такого міжнародного документа, яким буде остаточно створено майбутній міжнародний компенсаційний механізм.

В такому випадку, учасники зазначеного міжнародного договору мають чітко передбачити відповідальність російської федерації за всі міжнародно-протиправні діяння, вчинені на території України, що дозволить у законний спосіб обмежити дію імунітетів останньої.

Наприклад, одним із способів вирішення зазначеної проблеми в рамках запропонованого міжнародного компенсаційного механізму може бути покладення обов'язку на майбутню комісію з розгляду заяв застосовувати принцип преюдиційності рішень українських судів під час вирішення питання про присудження виплат компенсацій потерпілим за збитки, втрати та шкоду, завдані внаслідок повномасштабної збройної агресії росії проти України.

Таким чином, забезпечення права потерпілих на отримання належного відшкодування понесених збитків, втрат та шкоди, які підтверджені рішеннями національних судів України, що набрали законної сили, доцільно здійснити саме в рамках зазначеного вище спеціального міжнародного компенсаційного механізму.

Висновки. Незважаючи на цілком обґрунтовану та виважену практику Верховного Суду у питанні подолання судового імунітету російської федерації, проблема примусового виконання рішень у зазначеній категорії справ як в Україні, так й за кордоном на сьогоднішній день є невирішеною.

На внутрішньодержавному рівні України важливо розробити та внести відповідні зміни до профільного національного законодавства з метою запровадження національно-правового механізму виконання таких рішень, що дозволить у законний спосіб подолати імунітет російської федерації від примусового виконання судових рішень та майновий імунітет суверенного майна російської федерації, що знаходиться на території України.

Враховуючи велику кількість заморожених суверенних активів російської федерації в межах держав-членів ЄС та країн Великої Сімки, доцільним також є вирішення окресленої проблеми саме в рамках міжнародного компенсаційного механізму. Питання виконання рішень українських судів у справах про відшкодування збитків, втрат та шкоди з боку російської федерації доцільно вирішити шляхом включення відповідних положень до майбутнього міжнародного багатостороннього договору, який стане основою для функціонування майбутнього міжнародного компенсаційного механізму.

Список використаних джерел:

1. Case of Al-Adsani v. The United Kingdom. Judgment of the European Court of human rights of 21 November 2001. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22ite mid%22:\[%22001-59885%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22ite mid%22:[%22001-59885%22]}) (last accessed: 24.10.2023).
2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. Дата оновлення: 23.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 24.10.2023).
3. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14 квітня 2022 р., судова справа № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064> (дата звернення: 24.10.2023).
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 травня 2022 р., судова справа № 635/6172/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728593> (дата звернення: 24.10.2023).
5. European Convention on State immunity (ETS No. 074). Basle, 15 May, 1972. URL: <https://rm.coe.int/16800730b1> (last accessed: 24.10.2023).
6. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, adopted by the General Assembly of the United Nations on 2 December 2004. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf (last accessed: 24.10.2023).
7. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. Дата оновлення: 18.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 24.10.2023).
8. Моніторинговий звіт 2022 Директорату правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України: звіт / за ред. О.М. Олійника. Київ: Міністерство юстиції України, 2023. 646 с.
9. Russian Elites, Proxies, and Oligarchs Task Force Joint Statement of 29 June 2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_4232 (last accessed: 24.10.2023).

10. Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах: Конвенція від 02.07.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-19#Text (дата звернення: 24.10.2023).

11. Resolution of the General Assembly of the United Nations A/RES/ES-11/5 “Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine” of 14 November 2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3994481?ln=en> (last accessed: 24.10.2023).

12. Resolution CM/Res (2023)3 of the Committee of Ministers of the Council of Europe establishing the Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine of 12 May 2023. URL: <https://rm.coe.int/0900001680ab2595> (last accessed: 24.10.2023).

